

попередніх поколінь відновлювати в собі сили та застосовувати можливості виховувати гідних спадкоємців, які достойні будуть називатися продовжувачами наших традицій, досягнень і роду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко С. Твори : в 4 т. / Степан Васильченко; за заг. ред. ак. О. І. Білецького. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 3. – 526 с.
2. Винничук Ю. Малоросійський мазохізм [Електронний ресурс] / Ю. Винничук. – Режим доступу : <http://together.lviv.ua/index.php?id=706>
3. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х [Електронний ресурс] / О. Забужко. – Режим доступу : <http://exlibris.org.ua/zabuzko/index.html>
4. Зборовська Н. Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків / Ніла Зборовська, Марія Льницька. – Львів : Літопис, 1999. – 336 с.
5. Ісіченко Ю. Шевченкове слово й історична пам'ять народу / Юрій Ісіченко // Прапор (Харків). – 1989. – № 3. – С. 44-49.
6. Ференц Н. Основи літературознавства [Електронний ресурс] / Н. Ференц. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/13560615/literatura/vidi_hudozhnih_obraziv
7. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – 622 с.

УДК 821.111

ХУДОЖНЄ ТА ІСТОРИЧНЕ ПИСЬМО: ІСТОРІЯ ВЗАЄМИН І ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ

Бойницька О. С., докторант, к. філол. н., доцент

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті надається короткий огляд історії взаємин між художньою прозою та історичним письмом від античних часів до XX ст., розглядаються деякі особливості зв'язку історії та літератури.

Ключові слова: література, історія, історіографія, фактуальне, фікціональне, наукова історія, нарратив, реальність, репрезентація.

Бойницкая О. С. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ И ИСТОРИЧЕСКОЕ ПИСЬМО: ИСТОРИЯ И ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ / Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина.

В статье приводится короткий обзор истории взаимоотношений между художественной прозой и историческим письмом от античных времен до XX в., рассматриваются некоторые особенности связи истории и литературы.

Ключевые слова: литература, история, историография, фактуальное, фикциональное, научная история, нарратив, реальность, репрезентация.

Boinitska O. S. FICTIONAL AND HISTORICAL WRITING: A HISTORY AND CHARACTERISTICS OF THE RELATIONSHIP / The Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University, Ukraine.

The article deals with a brief overview of a history of the relationships between fictional and historical writing from classical antiquity up to the XX c. It also considers some characteristics of the relations between fiction and history.

Key words: literature, history, historiography, factual, fictional, scientific history, narrative, reality, representation.

Взаємини між художньою прозою та історичним письмом, а також питання, де провести межу між ними, мають довгу та складну історію. Здавна мистецтво вважалося таким, що створює свою власну внутрішню реальність, а історія такою, що здійснює емпіричний пошук зовнішньої істини. За класичним визначенням Аристотеля, історик може говорити лише про те, що сталося, у той час як поет говорить про те, що могло б статися, згідно із законами можливості та ймовірності. Причому, за Аристотелем, поезія є більш філософською та серйозною справою, ніж історія, адже поезія говорить про загальне, тоді як історія – про окреме [1, с. IX].

Аристотелівська модель значною мірою впливала на дослідження минулого, однак, історія не завжди відмежовувалася від літератури – по суті, до кінця XVIII ст. історичне письмо вважалося, насамперед, літературною, риторичною вправою. Історіографія оцінювалася з погляду як фактологічної адекватності,

так і літературної майстерності та елегантності. Античні філософи й риторичні – Тацит, Плутарх, Цицерон, Лукіан – віддавали належне концепції “історика як безособового дзеркала реальності” [7, с. 4], але зчаста пов’язували проблеми історіографії не стільки з епістемологією, скільки з риторикою [див.: 9]. Класичні історики Давньої Греції та Риму були митцями, котрі звертались до своєї музи Кліо по творчу насагу для написання історії.

Ренесансна історіографія успадкувала античні настанови. Історики визнавали наративну природу історіографії і, відтворюючи минуле, свідомо застосовували елементи художньої прози. Вважалося, що прикрашення історичних фактів особистою думкою та часті авторські відступи свідчать про креативність історика і відчутно покращують якість історичного наративу. Історики загалом спирались на наративні стратегії, подібні до тих, що їх використовували поети й оратори. Вони надавали більшого значення естетичній зв’язності та моральним урокам історії, аніж створенню враження відстороненого й нейтрального погляду.

Цей тісний зв’язок між історичним письмом та художньою літературою переривається наприкінці XVIII ст. За доби романтизму змінюється значення самого терміна “література”, який пов’язують, насамперед, із поетичним та образним письмом, що відтворює реальність, трансформовану уявою поета і, таким чином, діаметрально протилежну емпіричному світу історії. Романтизм висуває концепцію поета-пророка, який має дар божественного натхнення.

У відповідь на радикальні зміни в царині літератури, історики, зі свого боку, також намагаються відмежувати свою дисципліну від художньої прози. У II пол. XIX ст. історичне письмо вже більше не розглядають як мистецтво. Історія приєднується до природничих наук, намагаючись закріпити за собою такий само високий авторитет, що його має наука. Відтак, по суті, інвертуючи тезу Аристотеля про певну пріоритетність поезії, історія мовби підносить себе над літературою, бо, на відміну від останньої, має справу не з вигадками, а з об’єктивним відтворенням емпіричної дійсності.

Реалістична епістемологія XIX ст., провідним апологетом якої виступав німецький історик Л. фон Ранке, сформулювала засади “наукової історії”, спрямованої на емпіричний пошук певної минулої реальності, що її має відкрити та реконструювати історик. За відомим висловом Ранке, завданням історика є схопити те, “що сталося насправді” [цит. за: 10, с. 57]. Німецький учений відмовляється від уявлення про історію як таку, що містить моральні настанови. Розміркування про окреме, як переконує Ранке, поступово приводить історика до розуміння загальних тенденцій розвитку світу: “Історія здатна підвестись від спостереження та дослідження окремих речей до загального погляду на події, до пізнання об’єктивно діючих зв’язків” [цит. за: 10, с. 59].

Професійний історик відтепер повинен у своїх дослідженнях, насамперед, орієнтуватися на достовірні факти, не маючи при цьому жодних упереджень та уникаючи будь-яких особистих чи-то ідеологічних оцінок. Надалі, протягом тривалого часу, більшість істориків дотримуватиметься переконання, що їх дисципліна керується принципами організації, подібними до тих, на які спираються природничі науки, і що написання історії є цілковитою протилежністю до написання художнього твору.

Простежуючи, як уявлення про історію XVIII ст. поступово перетворювались на захоплення емпіризмом та фактуальністю у XIX ст., Г. Вайт зазначає, що “на початку XIX ст. загальноприйнятим, принаймні серед істориків, стало ототожнювати істину з фактом, а також розглядати літературу як таку, що протиставляється істині, і таким чином, радше, заважає розумінню реальності, аніж сприяє її пізнанню” [12, с. 25].

Отже, ця парадигматична зміна в історичних студіях, що відбулася в XIX ст., сприяла рішучому розмежуванню історіографії – науки, заснованої, передусім, на фактах, та літератури, що пов’язана здебільшого з художньою вигадкою (fiction).

Якщо історики XVIII ст. у своїх розвідках вільно послуговуються прийомами художньої прози, науковці постромантичної доби відмовляються від риторичних прийомів, прагнучи створити враження, немов події самі оповідають про себе. Більше того, реалістичні історіографи мали переконання, що насправду вони взагалі не використовують жодних наративних стратегій, просто реєструючи “надані” факти. Оперуючи такими категоріями, як прогрес, розвиток, послідовність, і спираючись на позитивістські концепти “наукового” та “універсального”, історики XIX ст. зчаста нехтували окремим та локальним.

Формалізувавшись у нову наукову дисципліну, історія розробляє свій методологічний апарат для дослідження виникнення, обставин та наслідків історичних фактів і подій. На початку 1850-х рр. О. Конт відзначив, що історія “наразі вперше систематично розглядається в цілому, як така, що, подібно до інших явищ, підкоряється незмінним законам” [цит. за: 6, с. 45].

Поряд із поширенням концепту “наукової історії”, у XIX ст. висловлювався й певний скептицизм щодо принципів реалістичної історіографії. Деякі філософи, як-от Гегель, Дройзен, Ніцше, Кроче, заперечували засади міметичної епістемології, на яких ґрунтувалася наукова історія. Вони виступали проти наївного реалізму та спростовували переконання в тому, що минуле можливо безперешкодно

віддзеркалити й, таким чином, встановити історичну істину. Натомість ці вчені наголошували на суб'єктивному та інтерпретаційному аспектах історичного письма, позаяк завданням історика є не лише відтворити хронологію подій, але й об'єднати розрізнені факти у зв'язну, уніфіковану форму тексту. До того ж, Дройзен та Ніцше, приміром, стверджували, що теперішні інтереси історика неодмінно позначаються на дослідженнях минулого, котрі, у свою чергу, мають стосуватися, насамперед, подій, релевантних із погляду теперішнього. Тож історія розумілася ними, значною мірою, як результат діалогу минулого з теперішнім.

Однак, попри скептицизм та антипозитивістську позицію, навіть ті філософи й історики, які заперечували ідею приєднання історії до природничих наук, ніколи загалом не відкидали самої можливості історичного пізнання. Історики XIX ст. дотримувались консенсусу щодо "змоги встановлення певного когнітивного авторитету в історичній репрезентації. І ті, хто поділяв позитивістські переконання, і ті, хто симпатизував релятивістським поглядам, мали згоду в тому, що відповідальний історик та ерудований читач завжди можуть розрізнити в історичному письмі елементи, які ґрунтуються на підтверджених фактах і ті, які є результатом інтерпретації історіографа" [4, с. 21]. Власне, це чітке розмежування фактуального та фікціонального в історичному тексті зникне тільки в історіографічному романі межі XX–XXI ст.

Ідеал відстороненого та неупередженого спостерігача, який старанно збирає факт за фактом, піддає їх критичному аналізу й укладає в обґрунтований і надійний історичний звіт, виявився дуже привабливим не лише для сучасників Л. фон Ранке, але й для майбутніх поколінь істориків. Критичний перегляд реалістичної репрезентаційної парадигми відбувся лише у II пол. XX ст., однак, слід відзначити, що історики, які свідомо проблематизують свої дослідження на метатеоретичному рівні, і сьогодні перебувають у меншості, у той час як більшість учених донині спирається на досить традиційне розуміння історії.

У II пол. XX ст. історична наука робить, за терміном, пропонованим постструктуралістами, "лінгвістичний поворот" у напрямку своїх досліджень. Найрізноманітніші вчені, як-от Г. Вайт, Л. Госсман, Д. Лакапра, П. Вейн, М. де Серто, П. Рікер та ін., підкреслюють лінгвістичну природу історичного дискурсу й джерельного матеріалу, що є його ґрунтом, зосереджуючи увагу на вивченні питання про те, як тропи, сюжети, наративні голоси впливають на історичне письмо. Ці критики стверджують, що історіографія, як і література, конструє свої об'єкти, і ці об'єкти є, по суті, об'єктами мови і не стосуються жодної реальності – минулого чи теперішнього – поза межами тексту.

Критика традиційного концепту реалістичної репрезентації минулого й міметичного зв'язку між минулими подіями та їх текстуалізацією в історіографії сягає корінням у вчення Ф. де Сосюра. За Ф. де Сосюром, лінгвістичні знаки набувають значення не в результаті якогось природного зв'язку між словами та речами, а лише завдяки їх відношенню до інших знаків всередині певної лінгвістичної системи. Концепти й значення обґрунтовуються структурними відносинами між знаками та не існують незалежно як "надані" або "природні". Отже, мова вже більше не відображає реальність, а породжує її, саме як реальність не існує поза межами мови, а конструється у мові. Відправною точкою постсосюрівських теорій стане аналіз мови як системи відмінностей.

Г. Вайт у роботі "Метаісторія" ("Metahistory", 1973) зазначає: "Континентальні європейські мислителі – від Валері та Гайдегера до Сартра, Леві-Строса та Мішеля Фуко – піддавали серйозному сумніву цінність специфічно "історичної" свідомості, наголошували на фіктивному характері історичних реконструкцій та оспорювали право історії на місце серед наук. У цей же час, англо-американські філософи створили цілий масив літератури, присвяченої епістемологічному статусу та культурній функції історичної думки, [...] і це виправдовує серйозні сумніви стосовно статусу історії як чи точної науки, а чи автентичного мистецтва" [1, с. 1-2].

Подібні спостереження також можна знайти в роботах, приміром, британського історика Р. Дж. Колінгвуда. У 1946 р., коли Р. Дж. Колінгвуд опублікував книгу "Ідея історії", суб'єктивна природа історичного письма привернула увагу вченого. Р. Дж. Колінгвуд був свідомий спорідненості між істориком та романістом. Згідно Р. Дж. Колінгвудом, аргументація історика суттєво відрізняється від наукової аргументації, оскільки спирається не на закони, а на історичну уяву. Коментуючи відомий вислів Б. Кроче "всяка історія є історією сучасною", Р. Дж. Колінгвуд пише: "Всяка історія є історією сучасною – не у звичайному розумінні слова, де "сучасна історія" означає історію порівняно недавнього минулого, а в строгому розумінні, коли йдеться про усвідомлення чийсь власної діяльності, як вона тією особою здійснюється. Історія є, отже, самопізнанням живого духу. Адже навіть тоді, коли події, що їх вивчає історія, є подіями, які відбулися у віддаленому минулому, умовою їхньої історичної пізнаності є те, що вони повинні "бриніти в істориковій душі" [2, с. 276].

Р. Дж. Колінгвуд указує на паралелі між написанням історичного та художнього твору: "Кожен із них [історик і романіст] ставить собі за мету вибудувати картину, котра була б почасти оповіддю подій, почасти – описом ситуацій, розкриттям мотивів, аналізом характерів. Кожен прагне зробити свою

картину когерентним цілим, де б кожен персонаж і кожна ситуація були так пов'язані з усією рештою, щоб цей персонаж у цій ситуації міг діяти тільки в цей спосіб, і ми не могли б уявити, щоб він діяв якось інакше. І роман, й історія повинні триматися купи; ні в те, ні в те не допускається нічого такого, що не є необхідним, а суддею цієї необхідності в обох випадках є уява. Як роман, так і історія є самопояснювальними, самовиправдувальними творами, плодами самостійної чи самоуповноваженої діяльності, й в обох випадках ця діяльність є уявою *a priori*" [2, с. 324-325]. Однак на переконання Р. Дж. Колінгвуда, історичні тексти зовсім не є довільними конструктами. Учений наполягає на необхідності орієнтації на істинність та авторитети у відтворенні минулого. Попри свої ж власні висновки щодо схожості у написанні історії та літератури, Р. Дж. Колінгвуд зауважує, що історик, подібно до романіста, має "вибудувати когерентну картину", але, на відміну від романіста, історикові потрібно, щоб його картина "складалася з речей, якими вони були насправді, та з подій, як вони дійсно відбувалися" [2, с. 325]. Отже, зрештою повернувшись до есенціалістських понять значення та структури, британський історик дещо відсторонюється від будь-яких радикальних висновків зі своєї теорії.

Французький філософ П. Рікер у роботі "Час та оповідь" ("Temps et Recit", 1983) також аналізує зв'язок між літературою та історією [3]. Позаяк минуле окреслюється та оповідається тільки з певної часової відстані, його потрібно мовби повторно інсценувати в теперішньому, тож минуле ніколи не є справді "минулим". П. Рікер, як і Р. Дж. Колінгвуд, зауважує, що подібне повторне відтворення неможливе без втручання уяви. Історія є комбінацією факту й можливості з власною інтерпретацією та уявою історика.

Не лише історики займаються дослідженням художніх елементів в історіографічних текстах, а й літературні критики, у свою чергу, вивчають історичні елементи в літературі. Зокрема, новий історизм розглядає літературні тексти як історичні джерела, а історичні джерела – як (літературні) тексти, у такий спосіб стираючи традиційну різницю між текстом та контекстом, що раніше вважався незмінною історичною реальністю. Взаємопов'язаність тексту та контексту переосмислюється як інтертекстуальний зв'язок, і відтак руйнується дихотомія між літературою та історією.

Історія й художня проза вже більше не розташовуються на різних полюсах як те, "що сталося насправді" й те, що вигадали письменники. "Це ставить літературу та життя, знаки та об'єкти настільки рівноправно на одну площину, що вони вступають у ніч, в якій всі кішки є сірими" [5, с. 12]. Те, що сталося, ніколи не можна побачити без допомоги мови, котра завжди є "написаною", вторинною. Більше того, історичні діячі ніколи не стикаються з історією у чистому вигляді, начебто уперше. "Коли Маргарет Тетчер зрозуміла, що англійська колонія на Фолклендських островах опинилась під загрозою, вона почала діяти за умовами певного сценарію, тексту, що є однією з версій власного іміджу Англії, концепту імперії, цивілізаційних привілеїв, морського домінування і подібних речей, які мають витоки у популярному історичному наративі та навіть у літературі" [8, с. 15].

Відкидаючи уявлення про історію як науку, котра зводиться до чітких методів, визначень, правил та законів, власне, повернувшись до тези про спорідненість історії з літературою, вчені заперечують здатність історії відкривати абсолютні істини. Зведена до рівня людського конструкту, історія, як і література, виявляється в принципі неспроможною надати остаточні відповіді на основні людські питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Поетика / Арістотель; пер. з давньогрец. Б. Тен. – К. : Мистецтво, 1967. – 134 с.
2. Колінгвуд Р. Ідея історії / Р. Колінгвуд; пер. з англ. О. Мокровольський. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
3. Рікер П. Время и рассказ / Поль Рікер; пер. с франц. Т. Славко. – Москва; СПб. : Университетская книга, 1998. – 313 с.
4. Engler B. The Dismemberment of Clio: Fictionality, Narrativity, and the Construction of Historical Reality in Historiographic Metafiction / Bernd Engler // *Historiographic Metafiction in Modern American and Canadian Literature* / eds. B. Engler, K. Meller. – Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1994. – P. 13-33.
5. Fleishman A. Fiction and the Ways of Knowing: Essays on British Novels / Avrom Fleishman. – Austin : University of Texas Press, 1978. – 224 p.
6. Geyl P. Use and Abuse of History / Pieter Geyl. – Hamden : Archon Books, 1970. – 97 p.
7. Gossman L. History and Literature: Reproduction or Signification / Lionel Gossman // *The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding* / eds. Robert H. Canary and H. Kozicki. – Madison : University of Wisconsin Press, 1978. – P. 3-39.

8. Scanlan M. *Traces of Another Time: History and Politics in Postwar British Fiction* / Margaret Scanlan. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. – 211 p.
9. Southgate B. *History: What and Why? Ancient, Modern, and Postmodern Perspectives*. – London : Routledge, 2001. – 200 p.
10. *The Varieties of History: from Voltaire to the Present* / ed. F. R. Stern. – New York, Toronto : Vintage Books, 1973. – 528 p.
11. White H. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* / Hayden White. – Baltimore : John Hopkins UP, 1973. – 448 p.
12. White H. *The Fictions of Factual Representation* / Hayden White // *The Literature of Fact: Selected Papers from the English Institute* / ed. Angus Fletcher. – New York : Columbia UP, 1976. – P. 21-44.

УДК 82-312.6: 821.161.2

ЕЛЕМЕНТИ АВТОАГІОГРАФІЇ У “СПОГАДАХ УЧИТЕЛЬКИ” ТА “ІЗ ЗАПИСОК УЧИТЕЛЬКИ” У. КРАВЧЕНКО

Випасняк Г. О., к. філол. н., ст. викладач

Івано-Франківський національний медичний університет

Статтю присвячено розгляду особливостей індивідуального авторського міфу У. Кравченко на основі “Із записок учительки” та “Спогадів учительки”. Найвиразнішими в них є елементи героїзму й агіографії, що реалізуються в мотивах самопожертви, любові до ближнього, видіння, боротьби зі спокусами, служіння ідеї, провіденційних мотивах тощо.

Ключові слова: індивідуальний авторський міф, агіографія, автоагіографія, містична автобіографія, героїзм, мотив.

Випасняк Г. О. ЭЛЕМЕНТЫ АВТОАГИОГРАФИИ В “ВОСПОМИНАНИЯХ УЧИТЕЛЬНИЦЫ” И “ИЗ ЗАПИСОК УЧИТЕЛЬНИЦЫ” У. КРАВЧЕНКО / Ивано-Франковский национальный медицинский университет, Украина.

Статья посвящена особенностям индивидуального авторского мифа У. Кравченко в произведениях “Из записок учительницы” и “Воспоминания учительницы”. Наиболее выразительными в них являются элементы героизма и агиографии, которые реализуются в мотивах саможертвенности, любви к ближнему, виденья, борьбы с искушениями, служения идеи, провиденциальных мотивах и т. п.

Ключевые слова: индивидуальный авторский миф, агиография, автоагиография, мистическая автобиография, героизм, мотив.

Vypasnyak G. O. ELEMENTS OF SELF HAGIOGRAPHY IN U. KRAVCHENKO'S “TEACHER'S MEMORIES” AND “FROM TEACHER'S NOTES” / Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine.

The article is dedicated to U. Kravchenko's individual author's myth special features in her “From Teacher's Notes” and “Teacher's Memories”. Elements of heroism and hagiography are distinctive and are realized in line of motives like self sacrificing, love to neighbours, miracle, fighting temptations, serving to idea, providential motives and others.

Key words: individual author's myth, hagiography, self hagiography, mystical autobiography, heroism, motive.

У. Кравченко (Ю. Шнайдер) відома в українській культурі як народна учителька, громадська діячка і письменниця. Її “Спогади учительки” і “Записки учительки” висвітлюють найвагомішу сферу життя їхньої авторки – вчителювання. У них вміщено окремі свідчення того, у яких умовах започатковувались та існували школи на периферії, становище вчителів, їхній побут тощо. Але, передусім, вони фіксують найбільш знакові епізоди з життя самої У. Кравченко.

Можна стверджувати, що в “Записках” і “Спогадах” вона втілила власний ідеал біографії видатної людини. У творі “Замість автобіографії” У. Кравченко писала: “Коли читаю життєпис якоїсь більше чи менше для людства заслуженої людини, а нахожу тільки самі дати, імена і такі речі, що їх можна би пристосувати до кожного раба Божого, як: уродився... покінчив студії... одружився... упокоївся... себто, чисту метрику, – відсуваю неохотно книжку, не бачучи в ній нічого цікавого. Я бажала б чогось більше... Я бажала б вірної відбитки життя душі: її ніжних почувань... її терпіння, потрясіння і бур жалібних... вогняних...” (курсив мій. – Г. В.) [5, с. 110]. Саме такі “відбитки” знаходимо в її “Із записок учительки” і “Спогадах учительки”. Водночас вони наповнені глибоким дидактизмом – вірною ознакою